

Dr Aleksandar Todorović: „Sociologija i praksa“, Beograd 1970.; „Masovna kultura i maloletničko prestupništvo“, Novi Sad 1971. — Nema sumnje, u red naših najpopularnijih naučnih radnika, teoretičara i istraživača socioloških problema — najčešće savremenog društva — stao je dr A. Todorović viši naučni saradnik Instituta za kriminologiju i kriminalistiku u Beogradu i profesor Filozofskog fakulteta u Nišu. Posle brojnih radova i nekoliko knjiga kao što su „Sociologija grada“, „Prestupništvo kod omladine“, „Razvoj radničke svesti u socijalističkom društvu“, „Maloletničko prestupništvo u urbanim i ruralnim sredinama“, „Prestupništvo maloletnika u industrijskim naseljima“, „Prestupništvo maloletnika u Beogradu“ došle su još i „Sociologija i praksa“ i „Masovna kultura i maloletničko prestupništvo“.

Dve poslednje knjige, o kojima je u ovom prikazu reč, karakterišu u izvesnom smislu celokupan naučni interes prof. Todorovića. Očito su one i dve glavne orijentacije tih njegovih interesa. Jedna, koja ga čvrsto drži za *sociološki aspekt* izučavanja problema, za praktičnu sociologiju, za sociologiju prakse (za sociologiju, dakle, i praksu) i, druga, za jednu *određenu društvenu „praksu“*, za problem protivdruštvenog društva, za devijantno ponašanje mladih — maloletničko prestupništvo.

Ako je tačno da se naša srednja generacija definitivno „razvela“ od sociologije kao socijalne filozofije i da u sociologiji vidi sve više *teorijski zasnovanu empirijsku nauku* onda je dr Aleksandar Todorović njen izrazit i tipičan predstavnik. Od početka do kraja Todorović je antispekulativan, antikontemplativan i antidogmatičan. Njegova je naučna misao — *à posteriori* i tuđa akademskoj oholosti i *apriorizmu*. Zato, kada se uzme i čita svaka njegova knjiga, važe reči iz predgovora prof. M. Milutinovića knjizi „Sociologija i praksa“, prema kojima se tada čitalac „podstiče na razmišljanje o raznim problemima — teorijskim i praktičnim, koji su povezani sa savremenim empirijskim istraživanjima sa ciljem da se ta istraživanja iskoriste za adekvatnija, razumnija i bolja rešenja u društvenoj praksi“.

Jednom rečju, prof. dr Aleksandar Todorović prikazuje se našoj naučnoj javnosti kao izuzetno radna i misaona ličnost sociologa teoretičara još više empiričara, tačnije, ličnost koja spretno i sretno objedinjuje sve strane dijalektičkog procesa saznanja društvene stvarnosti. Aktualnost problema koju obrađuje u svojim radovima samo ga potvrđuje kao nauč-

nog radnika-istraživača koji se ne iscrpljuje praznim formalizmom i istoricizmom.

*
* *
*

Da je knjiga „*Sociologija i praksa*“ pisana sa ciljem da bude udžbenik morala bi biti pohvaljena ne samo zbog eruditski obrađenog sadržaja već, još više, zbog metodoloških i pedagoških principa kojih se autor tom prilikom držao. Prof. Todorović je najpre analizirao *uvodne teorijske teme* koje se odnose na sam *problem* relacija između sociologije i prakse, na pitanje *determinizma* u vezi sa razvojem sociologije i empirijskim istraživanjima i na *marksističko-lenjinistička polazišta* u istraživanju društvenih pojava.

U ovom delu knjige (to su inače prve tri glave) dr Todorović postavlja u teorijsko-metodološkoj ravni veoma značajna pitanja odnosa sociološke teorije i prakse sa stanovišta Marks—Engelsovog i Lenjinovog učenja. „Marksov zahtev za bezobzirnom kritikom svega postojećeg, piše autor, jeste *zahtev* za naučnim pristupom proučavanja društvene stvarnosti i kritičkim odnosnom prema dobijenim rezultatima koji mogu da posluže kao osnova za izgrađivanje novog i boljeg sveta“ (31). A kada je već u tome humanistički značaj pitanja pisac je morao da i sam, prethodno, analizira i sva druga kao što su pitanja odnosa empirijskih istraživanja i teorije, odnosa prakse prema empirijskim istraživanjima i teoriji, pitanje značaja teorije za društvenu praksu i dr.

Odbacujući tzv. „*scijentizam*“, ideološku i moralnu neutralnost nauke, dr Todorović izvodi određene kosekvence i na problem odnosa socioloških istraživanja i ljudske prakse. Zato, po njemu, „svako sociološko istraživanje raznovrsnih pojava i problema uslovljava i društvenu angažovanost naučnika. A sam proces angažovanosti implicira i ideološko-moralne stavove naučnika prema društvu u rešavanju njegovog problema. Prema tome, svaka težnja za ‚scijentizmom‘ koji bi bio lišen *vrednosnog* predstavlja prazne želje kod pojedinaca koji bi hteli da se bave društvenim naukama van vremena i prostora, tj. van konkretnih društvenih okvira koji ih determiniraju“ (41). U vezi s tim pisac razmatra *opšte, posebne i pojedinačne* uticaje društvenog *determinizma* na sociologe i sociologiju još bliže pokazujući neodrživost ‚scijentističkog‘ stanovišta na relaciji društvo—sociologija. Reč je u prvom redu o uticaju društvene sredine (organizacije univerziteta, lokalnih grupa, institucija, finansijskih grupa itd.), o uticaju klasne strukture (razlike i konflikti) i o uticaju raznih ideoloških shvatanja, među kojima revolucionarna ideologija, dokoliko prožima sociološka istraživanja, omogućuje i *prevazilaženje* određene društvene sredine od strane sociologa.

U ovom delu svoga rada „*Sociologija i praksa*“ prof. dr Todorović je posvetio pažnju marksističkom stanovištu u istraživanju društveno-istorijskih pojava. Pritom, on naročito insistira na *jasnim i preciznim pojmovima* teorijskog i empirijskog u marksizmu odn. njihove relacije. Za autora je od značaja pravilno postavljanje i odgovor na ovo pitanje radi konstituisanja ispravne metodologije socioloških istraživanja društvenih pojava sa stanovišta potreba *praktičnog* ljudskog bića. Za čitaoca je, opet, posebno interesantno da se mogao upoznati sa načinom i teh-

nikom korišćenja empirijskih metoda od strane Marksa i Engelsa, a naročito sa Lenjinovim stavovima o istraživanju društvenih pojava i društvenoj praksi.

Drugi deo „Sociologije i prakse“ jeste, u odnosu na prvi, njen *poseban* deo. U knjizi je izložen kroz poglavlja: „Osnovni elementi projektovanja empirijskih istraživanja i društvena praksa“, „Oblici socioloških istraživanja i društvena praksa“, „Sociološko saznanje i praksa“ i „Etička uloga sociologa u primenjenim istraživanjima“.

U ovom delu „Sociologije i prakse“ autor razmatra niz pitanja među kojima su naročito značajna ona u vezi sa ciljevima istraživanja i društvena praksa, sociološkim modelima i tipologijom socioloških istraživanja, fundamentalnim i aplikativnim sociološkim istraživanjima, oblicima saradnje između praktičara i sociologa-naučnika, moralnim kodeksom osnovnih funkcija i uloge sociologa itd. Posebno je na sebe skrenulo pažnju pitanje *etičke* uloge sociologa — koja se dosta retko uzima u obzir — povodom kojeg dr Todorović konstatuje da brojni primeri „o etičkoj ulozi sociologa u različitim društvenim situacijama imaju svoj značaj i ukazuju na mogućnost izgrađivanja profesionalne etike slične etici lekara“ (194).

Treći deo knjige i najinteresantniji s obzirom na naslov i osnovni cilj koji je autor imao u vidu pišući je, odnosi se na značaj i *primenu socioloških istraživanja* i metoda u pojedinim oblastima ljudskog društva. Ovaj deo obuhvata sledeća poglavlja: „Uloga i mesto sociologa u socijalističkom društvu“, „Značaj praktične primene sociološkog saznanja u industrijskoj sociologiji“, „Značaj socioloških istraživanja pojava u gradovima za društvenu praksu“, „Značaj proučavanja konflikta u mikrogrupama za društvenu praksu“, „Primena socioloških i socijalno-psiholoških metoda u prevaspitavanju delikvenata“ i „Predviđanje i društvena praksa“.

Pošavši od toga da su u našem socijalističkom društvu uvođenjem radničkog samoupravljanja stvoreni uslovi za svestraniji razvoj ličnosti (197), autor na primeru zadataka industrijskih, urbanih i ruralnih sociologa ističe značaj posebnih sociologija i vrednost njihovog empirijskog istraživanja a naročito izučavanja *bitnih* društvenih pojava zbog čega dr Todorović i piše: „Sociolog treba da dobro poznaje empirijski način proučavanja društvenih pojava, ali ne sme da se svede na običnog ‚zanatliju‘, skupljača empirijskog materijala s kojim neće znati šta da radi. Naprotiv, njegova naučna delatnost treba da je usmerena uvek na čvorne probleme svoje uže i šire sredine od kojih zavise svi ostali“ (265).

Govoreći posebno o primeni sociološkog znanja u *industriji* i o teorijsko praktičnom značaju te primene autor se naročito zadržao na pregledu i diferenciranju zadataka u kapitalističkom i socijalističkom društvu, u našem društvu takođe, u kome „sociološko saznanje praktički primenjeno u našoj zemlji od rukovodećih snaga socijalizma delo je obilje rezultata na opštem planu omogućavanjem proizvođaču realizovanje upravljačke funkcije“ (218).

U vezi sa praktičnim značajem sociološkog izučavanja *urbanih* područja autor je u ovoj knjizi postavio i diskutovao pitanja koja je sam na početku odredio: „1. Koja je vrsta empirijskih istraživanja pojava u gradovima najpodesnija i može da pruži najbolje rezultate za efikasnu

praktičnu delatnost? 2. Koje su najznačajnije i najvažnije pojave za sociološka istraživanja na osnovu kojih se mogu rešiti i realizovati aktuelni i bitni društveni problemi? 3. Značaj metodoloških pristupa istraživanja pojava u gradovima za društvenu praksu. 4. Ciljevi planiranja i akcioni program" (221).

Jedan problem na koji se pisci, bar u nas, ne osvrću tako rado i često jeste onaj u vezi sa *konfliktima* u mikrogrupama. Prof. Todorović ističe značaj proučavanja tog problema za društvenu praksu, pokazujući, uz kritički osvrt, metodologiju istraživanja, rešenja konflikata i reorganizacije društvenih grupa.

Shodno, opet, opširnijim istraživanjima kojima se autor bavi na terenu prestupništva (o čemu svedoče mnogi njegovi radovi) dr Todorović je znalački i veoma instruktivno objasnio primenu socioloških i socijalno-psiholoških metoda i oblika u prevaspitavanju delikvenata, dakle, u terapeutske svrhe.

Ovo veoma značajno, naučno korektno i korisno delo autor je završio razmatranjem *naučnog predviđanja* u odnosu na racionalnu društvenu praksu, pokazujući sve teškoće predviđanja u društvenom životu ali i vrednosti naučnih (i socioloških) predviđanja za društvenu akciju. „Društvene akcije mogu se izvoditi na osnovu različitih vrsta sociološkog saznanja (deskriptivnog, produbljenog i dr.). Izvesne akcije uslovljavaju promene u različitim pojavama. Predviđanja su sastavni elementi akcije, ili još bolje rečeno predstavljaju jedan od njenih polaznih uslova. Društvene akcije koje su usmerene na menjanje društva u celini imaju za polazište predviđanja zasnovana na društvenim zakonima. Zato je neophodno da se prilikom realizovanja akcija imaju uvek u vidu oblici naučnog predviđanja" (311-312) — reči su autora u knjizi „Sociologija i praksa”.

*
* *
*

Knjiga „*Masovna kultura i maloletničko prestupništvo*” nastala je, po rečima samog autora, kao rezultat dužeg teorijskog i empirijskog istraživanja i razmatranja problema masovne kulture, uz posebno obraćanje pažnje na „uticaje određenih sadržaja masovne kulture na devijacije kod mladih” (9). Dr Todorović je, takođe, sam konstatovao da se može razumeti da ova njegova knjiga ima dva dela: *prvi*, u kome su obrađena izvesna opšta, teorijska pitanja masovne kulture, odnosno, u kome su razmotreni problemi odnosa masovne kulture prema tzv. „visokoj”, narodnoj, nacionalnoj i drugim vrstama kulture, zatim, u kome su određivani pojmovi komunikacija masovnog društva, masovan čovek, publika, pa onda, odnosi između tehničke civilizacije i masovne kulture, potrošnje dobara masovne kulture, autoselekcije dobara masovne kulture, dekadencije u masovnoj kulturi, ideoloških činilaca u razvoju masovne kulture itd., i, *drugi* deo u kome se razmatra odnos između masovne kulture i maloletničkog prestupništva a to znači pitanje negativnog uticaja masovne kulture na omladinu, uzučavanjem kriminogenih činilaca u štampi, televiziji, radiju i filmu kao i načina njihovog delovanja na devijantno ponašanje dece i omladine.

Objašnjavajući postojanje i drugih oblika kulture pored masovne kulture i ulazeći u diskusiju sa mnogim autorima definicija masovne kulture, dr Todorović dolazi do svog saznanja osnovnih elemenata i karakteristika pojma masovne kulture koji određuje rečima: „*Pod masovnom kulturom podrazumevamo kulturno-umetničke i druge duhovne vrednosti (poruke) koje se prenose putem sredstava za masovnu komunikaciju i brzo rasprostiru u masama. U polifunkcionalnosti masovne kulture izrazito se izdvajaju informativna i zabavna funkcija kao bitni činioci koji uslovljavaju da njene vrednosti budu lako pristupačne širokim masama*” (24).

U posebnoj glavi o *karakteristikama sredstava masovnih komunikacija* autor se zanima problemima definisanja (razmatranja) opštih, posebnih i specifičnih karakteristika uzajamnih uticaja sredstava masovnih komunikacija. Naročito izaziva pažnju njegovo razmatranje najosnovnijih sredstava za masovnu komunikaciju (dostupnost, niska cena, masovna prihvatanja, bezličnost) i zaključci koji iz tog razmatranja proizilaze, a takođe i one relacije između sredstava masovnih komunikacija od kojih jedne ispoljavaju „*takvo uzajamno dejstvo . . . koje pokazuje kako prihvatanje jednog sredstva utiče i na korišćenje u većem obimu i drugog sredstva masovne komunikacije*” a druge „*pokazuju da pojava jednog sredstva masovne komunikacije i njegovog većeg korišćenja od publike utiče da se druga sredstva manje prihvataju*” (36).

Kako su sa pojmovima masovne kulture i masovnih komunikacija veoma u vezi i pojmovi „*masovno društvo*”, „*masa*”, „*masovni čovek*” dr Todorović, uz kritičko preispitivanje obimne literature koja mu je uvek pri ruci, daje preliminarna i zaključna objašnjenja. Tako on ustanovljuje da treba subordinirati pojam „*masovnog društva*” pod pojmove *masovna kultura*, *masovne komunikacije* i *komunikacije*, kao i da treba prihvatiti pojam „*masovnog društva*” jer „*društvo u novim uslovima poprima izvesne karakteristike koje imaju masovni vid*” ali ne i shvatanje po kome je to društvo bez ekonomskih i klasičnih razlika (54).

Prvi deo knjige autor završava analizom tehničke civilizacije, industrije i masovne kulture — njihovog *dijalektičkog odnosa* izraženog kroz doprinos razvoja nove tehnike usavršavanju *mass-media* i kvalitetnijem prenosu vrednosti masovne kulture. Osim toga dr Todorović je na završetku, ne bez razloga, izrazio interesantne misli i zaključke u vezi sa uzrocima i karakteristikama *dekadencije* u masovnoj kulturi, posebno se zaustavljajući na pojavu kiča, komercijalizma i monopolizma „*proizvodnje*” masovne kulture.

U drugom delu knjige autor razmatra fenomen *maloletničke delinkvencije u vezi sa masovnom kulturom*. Pritom je obratio pažnju prema inače glavnim i bitnim sferama tog odnosa. Jedna obuhvata ispitivanje *negativnog* delovanja nekih vrednosti masovne kulture i, uopšte, *oblika* uticaja masovne kulture na pojavu *maloletničkog prestupništva*, druga — *prikazivanje* prestupničke omladine u masovnoj kulturi i treća — rezultat i značaj empirijskih istraživanja *odnosa* filma, štampe, televizije, radija s jedne i omladine s druge strane, prikazom *kriminogenih činilaca* u ovim oblicima masovne kulture ali i uloge i značaja tih oblika u *sprečavanju* *maloletničkog prestupništva*.

Obrativši pažnju kriminogenom uticaju masovne kulture na maloletničko prestupništvo dr Todorović, — kao i u slučaju kada govori o značaju i ulozi masovne kulture u sprečavanju prestupništva — naročito ima u vidu *filmu* (pored literature, štampe, radija i televizije). Bogatstvo empirijskih primera, uvida u svetsku književnost o tim problemima i teorijskih zaključaka, osnovna je karakteristika ovog poglavlja u kome autor zaključuje potrebu daljeg *multikauzalnog istraživanja* i objašnjenja devijantnih ponašanja mladih kojom prilikom treba pretpostaviti svu relativnu samostalnost uticaja oblika i sredstava masovne komunikacije. Ako se tome dodaju autorova u nastavku opšta razmatranja prikazivanja prestupništva u štampi i na filmu, kao i rezultati empirijskih istraživanja o tome kako omladina ceni pojedine vrste filmova onda se dobija prilično *celovita slika* o mnogim aspektima odnosa masovna kultura—omladina—predstavništvo koji obuhvataju pitanja kriminalnih uticaja, etičkih vrednosti omladine, kvantitativno i kvalitativno prikazivanje kriminalnih činjenica, pojam „crnih bluza“, adekvatno i neadekvatno „slikanje“ prestupništva u štampi i na filmu, odnos omladine prema filmu itd.

Dosledan svom stavu *angažovanog* naučnika i istraživača koji svoju naučnu i stručnu delatnost posvećuje praktičnom rešavanju čovekovih potreba dr Todorović završava deo o odnosu masovne kulture i prestupništva prikazom masovne kulture, njenih oblika i sredstava sa stanovišta *preventivne funkcije* koju imaju prema maloletničkom prestupništvu. Pritom autor ne opisuje samo razna shvatanja o preventivnoj ulozi štampe, javnog mnjenja, radija, televizije i filma, već doprinosi sopstvenim istraživanjima, analizama i zaključcima o vaspitnom i etičkom značaju ovih činioaca u sprečavanju prestupništva, preventivne uloge filmskog sadržaja i filmske cenzure kao i javnog mnjenja itd. Tabele koje prate ova teorijska rasuđivanja autora samo bliže i očigledno pokazuju da su mnogi zauzeti stavovi i napomene izraz solidnih i kritičkih kontakata pisca ove knjige sa realnim i objektivnim stanjem procesa, odnosa i manifestacija koji se razmatraju u vezi sa maloletničkim prestupništvom i njegovim sprečavanjem. U tom pogledu dr Todorović insistira da razmatranje i razrešavanje odnosa između masovne kulture i prestupništva, a naročito otkrivanje i primenjivanje načina suzbijanja prestupništva omladine, mora biti zasnovano na *daljim empirijskim i teorijskim* istraživanjima preventivnih mera kako u primarnoj (ekonomskoj) tako i u sekundarnoj oblasti društvenog života, zaključujući rečima: „Nažalost, našem društvu nedostaje organizovana, sistematska i planska preventivna aktivnost na području masovne kulture u suzbijanju prestupništva. Parcijalni i kampanjski zahvati u ovoj oblasti putem štampe, televizije, radija i filma doprinose da se aktivira javno mnjenje u pojedinim momentima u vezi sa prevencijom ali ne predstavljaju efikasnu i stalnu delatnost uticaja društva da se ovim kanalima onemogućava širenje socijalno-patoloških i prestupničkih pojava među mladima. Zato bi trebalo da naučne i stručne ustanove koje se bave preventivnom aktivnošću posvete posebnu pažnju razradi odgovarajućih mera na području masovne kulture kako bi društvo i ovim elementima suzbijalo i onemogućavalo razvoj negativnih pojava.“ (243).

Dr P. Kozić